

Incepand cu veacul al III-lea d.Hr., cand vechii egipteni au adoptat alfabetul grecesc – chiar daca-l utilizau pentru a-si scrie propria limba, vechea lor scriere hieroglifica a fost data treptat uitarii. Fireste, trebuie sa admitem ca circulatia si cunoasterea acestei scrieri a supravietuit in cercurile restranse ale preotilor atata vreme cat cultul religios insusi a continuat sa fie practicat, dar totusi, din momentul in care imparatul Iustinian I avea sa distruga partial ultimul bastion al vechii religii egiptene, respectiv templul din Insula Philae, ducand la incetarea oricarei forme de cult, nimeni n-a mai continuat sa se ingrijeasca de pastrarea vechii scrieri hieroglifice. De aceea, aveau sa treaca 1300 de ani pana ce s-a putut ajunge din nou sa se descifreze si citeasca documentele bogate privind cultura si religia acestui mare popor, constand in multe inscriptii prezente pe peretii templelor si in morminte, ca si in nenumaratele texte inscrise pe vase de lut si papirusuri. Cel care avea sa aiba sansa descifrarii acestor scrieri hieroglifice, dupa o asa lunga perioada de timp, a fost tanarul filolog francez Jean Francois Champollion, in anul 1822. Descifrarea a fost facilitata de inscriptia in piatra de la Rosetta, descoperita de soldatii lui Napoleon, in timpul campaniei din 1799, in Delta Nilului. Aceasta piatra contine, de fapt, aceeasi inscriptie, in doua limbi, respectiv egipteana, scisa cu hieroglifice si motive populare, si apoi greaca, scrisa in alfabetul grecesc obisnuit. S-a demonstrat ca aceasta piatra-monument fusese ridicata in cinstea lui Epifanie al V-lea Ptolomeul. Dupa o munca indelungata, Champollion a ajuns la concluzia ca hieroglificele constau nu numai din insemne pentru cuvinte intregi, ci si ca ele contin, de fapt, semne pentru diferitele sunete distincte. Dupa ce Champollion moare – de altfel, foarte tanar, cercetarile si activitatea sa sunt continuate de invatatul german Richard Lepsius, care este considerat intemeietorul propriu-zis al egiptologiei moderne. In genere, este de retinut faptul ca limba egipteana este inrudita cu limbile hamite, dar prezinta, in acelasi timp, si anumite trasaturi semite. Scrierea hieroglifica era la inceput o scriere exclusiv ideografica. Insa, foarte de timpuriu, s-a dezvoltat si o scriere fonetica, utilizand semne pentru fiecare sunet. Consecinta a fost o mixtura a ambelor sisteme. Si intrucat in aceasta serie erau

desemnate doar consoanele, vocalizarea cuvintelor egiptene este, de regula, necunoscuta. Formele de transcriere, in general, au fost reconstruite fie cu ajutorul transcriptiilor cuneiforme ori grecesti, fie sunt pur conventionale.

Notiunea de "Dumnezeu" este redata in egipteana prin ntr, cuvânt a carui semnificatie originara n-a fost inca lamurita. Unii cercetatori au asociat acest cuvânt cu cel folosit pentru "soda", "natriu", si intrucat soda era folosita ca sapun, l-au tradus prin "pur", "curat", in sensul ca "Dumnezeu" este "cel curat". Aceasta explicatie a fost inasa abandonata in ultimul timp. Acelasi lucru s-a intamplat si cu o a doua incercare de exegeza, potrivit careia semnul de reprezentare hieroglifica pentru ntr ar fi un topor, ca simbol al puterii. Se pare inasa ca semnul hieroglific reprezinta mai degraba o prajina cu o naframa sau cu un steag, fiind folosita, probabil, pentru a delimita un loc sacru si, in consecinta, l-ar putea desemna pe "Dumnezeu", ca "sfant", ca "cel sfant". Oricum, in acceptiunea multor exegeti, notiunea de "Dumnezeu" nu poate fi dedusa si determinata in mod cert din si de cuvântul ntr.

Tocmai de aceea, s-a incercat lamurirea acestei probleme pornindu-se de la semnificatia unor sinonime ale cuvântului ntr, pe baza carora s-a ajuns la concluzia ca, totusi, notiunea de "Dumnezeu" are o semnificatie comuna cu aceea ce inseamna "forta", "putere". La vechii egipteni, zeii erau muritori, dar, asemenea oamenilor, si ei primeau o noua viata. Ca si oamenii, zeii au fost nascuti, cu alte cuvinte, ei nu erau nemuritori sau vesnici in sens absolut. Probabil ca viata inseamna putere, dar nu o putere care actiona de la sine si prin sine, ci una legata totdeauna de o fiinta vie, de un animal, de un om sau de o divinitate. Prin urmare, divinitatea egipteana nu era o persoana, o individualitate, in sensul nostru. Ea era, in acelasi timp, individualitate si putere impersonala. Divinitatea facea parte dintr-un complex de fiinte vii, in care puterea de viata se revarsa de la una spre cealalta, intrucat orice individualitate, pentru vechii egipteni, reprezenta o parte a comunitatii si isi avea radacinile in ea. De aceea intalnim mereu aceeasi caracteristica, si anume faptul ca zeii fuzioneaza, preluand sau imprumutandu-si reciproc insusirile proprii, asa cum se va observa mai tarziu. O anume divinitate, care multa vreme aparea ca distincta de celelalte, fuzioneaza, astfel, deodata cu o alta, care pana aici isi avea, de

asemenea, propriile ei însusiri și propria ei identitate. Pentru vechii egipteni nu era nimic straniu în aceasta. Zeii sunt simultan personali și impersonali. De fapt, un fenomen similar întâlnim și în unele dintre marile religii actuale, pentru care divinitatea apare când ca persoană, când cu caracter impersonal, panteist sau pancosmistic, ca ceva care se poate manifesta într-o varietate de forme sau absolut deloc.

Lumea zeilor egipteni este pestră și diversă. Privită din punct de vedere exterior, se remarcă faptul că majoritatea zeilor sunt reprezentați ca oameni cu cap de animale. În plus, apar și reprezentări sub o formă exclusiv zoomorfică sau, în cazul câtorva dintre zei, exclusiv antropomorfic. Este, practic, imposibilă demonstrarea unei evoluții istorice, de la reprezentarea zoomorfică la cea zoomorfică-antropomorfică a divinității, fiindcă ambele forme de reprezentare au coexistat și conviețuit foarte de timpuriu. De asemenea, nu există argumente nici pentru a se demonstra că reprezentarea zoomorfică ar constitui o treaptă anterioară reprezentării antropomorfe, într-o relație de succesiune. Dar ce semnifică reprezentarea această zoomorfică – uneori chiar vegetală – a divinității? Pentru aproape toți egiptologii, totemismul sau credințele totemiste n-au nimic de-a face cu aceasta. Așa cum opina H. Kees, este mai probabil că animalul să fi fost conceput ca un simbol și să fi exprimat, în consecință, o anumită însușire esențială a unui zeu. De pildă, taurul simbolizează forța și puterea de procreație, leul salbaticia și necunoscutul, soimul zburător este cerul sau soarele care se mișcă pe cer, vaca reprezintă zeita mamă care da viața, etc. Multe corelații și semnificații rămân, însă, necunoscute pentru noi, cei de astăzi. De reținut este faptul că, uneori, și anumite realități geografice și-au avut partea lor de contribuție: divinitățile cu chip de crocodil sunt adorate pe Nil, cele cu chip de leu în locurile unde văile se revarsă în desert, etc. Interesant este și faptul că, în cazul celor mai multe divinități egiptene, avem de-a face cu zei locali, care sunt adorați în orașele lor de reședință. Fiecare oraș își avea zeul sau zeita lui. Astfel, în Buto era adorată o divinitate cu chip de șarpe, în Mendes una cu chip de berbec, iar în Heliopolis Atum avea chip uman. Totuși, dezvoltarea politică și politico-religioasă implică, uneori, recunoașterea și adorarea în întreg Egiptul a unor divinități locale,

dupa cum vom vedea mai departe. Aceasta dezvoltare istorica, cu toate schimbarile si mutatiile ei de ordin politico-religios, are ca o prima consecinta faptul ca religia egipteana nu dispune de un panteon in sensul propriu-zis, stabil de la inceput si pana la decaderea ei.

Intre divinitatile cu caracter uranian, amintim in primul rand pe Horus, zeul soim, care cunostea mai multe forme de reprezentare locala, nefiind exclus ca, initial, fiecare dintre acestea sa fi corespuns unei divinitati de sine statatoare. Un lucru este insa sigur, si anume ca pretutindeni, Horus era conceput ca o divinitate a cerului, ca fiind cerul insusi. De aceea, in Letopolis, el era socotit divinitatea "a carui fata are doi ochi", iar alteori ca acela "a carui fata nu are ochi", atribute ce vizeaza soarele si luna ca doi ochi ai sai.

Inainte de orice insa, Horus este un zeu razboinic. Asa este el reprezentat, de pilda, in renumitul sau templu din Edfu. Aici gasim in repetate randuri scene in care apar dusmani sub conducerea lui Seth, care il ataca pe Re, zeul zeilor. De regula, dusmanii lui Re nu sunt reprezentati antropomorfic, ci cu chip de crocodil, hipopotam etc. Pentru a-l apara pe Re, Horus lupta impotriva lor si ii biruie de fiecare data, ceea ce simbolizeaza, in fapt, lupta sa impotriva fortelor raului, care ameninta stapanirea zeilor, in dorinta lor de a-i inlatura de la tron pe zeii buni si a crea haos si anarhie in lume.

Din aceasta perspectiva, Horus apare ca un exceptional protector al regelui si regalitatii in general. Dupa cum odinioara, la inceputuri, curata Egiptul de toate fortele distructive, tot asa si acum protejeaza si apara de ele aceasta tara a zeilor. El insusi a fost ultimul dintre zei care a domnit peste Egipt. Perioada sa de domnie a pus, de fapt, capat evului zeilor. Simbolul sau, un soim pe stativ, se gaseste – din acest motiv – ca semn determinativ nu numai dupa propriul sau nume, ci si dupa numele regelui. De aceea, regele care domneste in momentul respectiv este numit "Horus" sau "Horus in palat".

Seth este una dintre cele mai misterioase figuri din lumea zeilor egipteni. Din cele mai vechi timpuri, el a fost reprezentat sub forma unui animal, a carui specie zoologica n-a putut fi determinata. Fie ca este vorba de un animal ireal, fie ca este asa de stilizat, incat scapa oricarei posibilitati de identificare. In perioada mai tarzie este reprezentat cu chip de asin.

Caracterul sau nu poate fi determinat cu exactitate. Astfel, un epitet ca "domn al cerului" indica anumite relatii cu lumea cerului. El este "puternic", iar unii conducatori razboinici se compara, de pilda, cu placere cu Seth, cand "el este furios". El este, de asemenea, "stapanul ruperii norilor din timpul furtunii" si, in general, este corelat cu furtuna si vijelia. De aceea, opozitia dintre Seth si Horus a fost explicata prin aceea ca Seth ar reprezenta cerul intunecat, iar Horus pe cel senin. Pe de alta parte, Seth reprezinta zeul desertului si stapanul catastrofelor.

In acelasi timp, inasa, Seth are si o functie pozitiva. Impreuna cu Horus, de aceasta data impacati, ei apar laolalta cu regele, cum ar fi, de pilda, intr-o scena din perioada Regatului Nou cu prilejul incoronarii, scena in care Amenofis al III-lea este purificat de Horus si Seth. Uneori regele este numit "Horus si Seth"; cultul lui Seth a supravietuit – chiar daca nu cu aceeasi intensitate – de-a lungul intregii istorii a Egiptului, in pofida incarcatarii negative pe care a reprezentat-o antagonismul dintre el si Osiris.

Astfel, in perioada de stapanire a hicsosilor in Egipt, cultul sau a cunoscut o mare inflorire. El a devenit un fel de zeu national, intrucat era identificat cu Baal de la vechii sirieni sau cu Tesub de la vechii hititi.

Dupa alungarea hicsosilor, inasa, xenofobia a contribuit mult la devalorizarea acestui zeu. Acest lucru s-a datorat si faptului ca, inca din vechime, el era socotit dusmanul si ucigasul lui Osiris, asa cum vom vedea mai pe larg putin mai departe. Astfel, el a capatat pentru popor tot mai mult semnificatia de zeu rau, pe care vechii greci il identificau cu Typhon.

Una dintre componentele fundamentale ale vechii religii egiptene o reprezinta adorarea Soarelui, cealalta fiind mitul osirian. Cultul Soarelui se intemeiaza pe "mersul" sau regulat si pe puterea sa datatoare de viata. Ca astru, soarele se numeste re, si acesta este si numele obisnuit al zeului solar, respectiv Re. Desigur, el mai poarta si alte nume asupra carora, deocamdata, nu vom insista. In conceptia vechilor egipteni, el reprezinta divinitatea primordiala, zeul creator aparut din si prin sine insusi, fiind simbolizat de un gandac care invarte soarele pe cer inaintea sa. Ca divinitate creatoare, el poarta deseori numele de Atum, initial probabil un zeu creator in Heliopolis, care de timpuriu era identificat cu

divinitatea Soarelui. Numele sau are doua semnificatii, aparent contradictorii, respectiv de "nimic" si "totul"; ca atare, el este simultan "nimicul" de la inceputul creatiei si "totul", cosmosul care a fost creat de el insusi. Ca divinitate primordiala, el s-a nascut din Nun, oceanul primordial, si a aparut pe "movila" primordiala, care s-a ridicat din Nun. In Heliopolis, aceasta "movila" primordiala era adorata sub chipul unei stanci sacre. Mai tarziu, varful unui obelisc era privit ca "movila" primordiala.

Deseori, Re este reprezentat mergand pe cer intr-o barca. Noaptea el calatoreste intr-o alta barca prin lumea subterestra. Dimineata, el il biruie pe sarpele Apophis, care ii inchide drumul – reprezentand puterile intunericului – si apare stralucitor si daruind viata. Prin aceasta, el reinnoieste sau regenereaza intreaga sa creatie.

Ca divinitate primordiala, cosmica si creatoare, Re este nu numai zeul vietii, ci si al ordinii universale. Fiica sa este Ma'at, ordinea cosmica, careia trebuie sa se conformeze tot ceea ce este in cer si pe pamant.

Tocmai de aceea, Re este si protectorul si proniatorul regalitatii, garantie a ordinii sociale si religioase. In Textele din piramide, el apare ca o divinitate dominanta a Egiptului in intreaga sa istorie. Nici un alt zeu nu poate fi luat in discutie fara a fi raportat la el. Locul principal de cult al Soarelui a fost din vechime Heliopolis. Aici s-a dezvoltat o teologie solara detaliata, care se generalizase deja in perioada Regatului Vechi. In timpul dinastiei a V-a, cultul de adorare a Soarelui atinsese apogeul. Faraonii se numeau "fii ai Soarelui" si ridicau mari temple dedicate acestuia. Treptat, mai multi zei locali au fost identificati cu Re si erau conceputi ca forme de manifestare a zeului Soarelui.

Totusi, chiar daca istoria lui Re coincide, in fapt, cu intreaga istorie religioasa egipteana, trebuie subliniat faptul ca nu intotdeauna avem de-a face cu acelasi vesnic si intangibil Re. De pilda, Amenemhet I, care a ajuns pe tron in jurul anului 2000 i.Hr., a promovat cultul protectorului sau special, Amon, si a incercat sa faca din el principala divinitate a imperiului. Amenemhet era convins ca a ocupat tronul cu ajutorul lui Amon si, din aceasta cauza, se simtea obligat sa-i arate acestuia recunostinta sa deosebita. Consecinta a fost aparitia unei divinitati solare, Amon-Re, care intruchipa, de fapt, tot ceea ce invata teologia heliopolitana

despre Re, transferat fara probleme asupra noii divinitati, Amon-Re. Intre textele care-l caracterizeaza pe Amon-Re, un loc exceptional il ocupa asa-numitul "Imn al lui Amon" din Cairo, provenind din jurul anului 1300 i.Hr.

Aceasta noua divinitate, Amon-Re, a devenit zeul care eliberase Egiptul de stapanirea straina, respectiv a hicsosilor. Pozitia sa in panteonul egiptean era consolidata odata pentru totdeauna. Sa remarcam doar faptul ca, in perioada urmatoare, Amon-Re capatase asa o aureola ca zeu suprem al Egiptului, incat absolut toate popoarele straine il pomeneau in primul rand, atunci cand vorbeau de zeii Egiptului. Intre altii, el este amintit si de profetul Ieremia in secolul al VII-lea i.Hr. atunci cand prevesteste Egiptului pedeapsa lui Dumnezeu care va veni asupra lui: "Domnul Savaot, Dumnezeul lui Israel, zice: Iata, eu voi pedepsi pe Amon, care se afla in No, pe faraon si Egiptul, pe dumnezeii si pe regii lui, pe faraon si pe cei ce-si pun nadejdea in el" (Ieremia 46,25).

Doar o singura data in istoria Egiptului antic a fost amenintata, realmente, pozitia lui Amon-Re, ca divinitate a intregului imperiu. Este vorba despre inlocuirea lui temporara, in timpul dinastiei a XVIII-a, cu Aton, "discul solar".

Luna era adorata doar la o scara restransa. Anumiti zei, inasa, cum ar fi, de pilda, Chonsu si Toth erau asociati cu luna.

Zeul Pamantului se numea Geb. In cosmogonia heliopolitana, el apare ca sot al zeitei cerului. La inceput, el era unit cu ea, dar au fost separati de zeul atmosferic Su. In rest, Geb personifica pamantul, fara un accent deosebit pe rodnicia sau fecunditatea sa. El este considerat principele zeilor, inasa nu joaca nici un rol deosebit in atribuirea numelor.

Si Nilul este adorat ca zeu; el se numeste Hapi si este sarbatorit ca cel care ofera hrana. Deseori, el este corelat cu apa primordiala, Nun, ca izvor de viata.

Intre divinitatile locale, caracteristice unei regiuni sau alteia, vom aminti doar cateva. De pilda, in Elefantie si Esne este adorat zeul-berbec, Khnum, care plamadeste oamenii la piatra olarului. In Ombos descoperim zeul-crocodil Sobek, care in perioada timpurie era identificat deja cu zeul Soarelui; exista, inasa, de asemenea, si alte locuri in care era adorat crocodilul. Mai amintim pe Neith din Sais, care era o zeita razboinica; ea este reprezentata prin doua

sageți încrucisate. Era considerată, de asemenea, ca zeita primordială și a fost asociată mai târziu cu Khnum, în Esne. În această calitate, ea chema lumea la existență prin șapte cuvinte creatoare.

Unele divinități locale au capatat, dintr-un motiv sau altul, o recunoaștere generală în tot Egiptul, cum ar fi, de pildă, Hathor, Thoth și Ptah.

Referitor la prima dintre aceste divinități, Hathor, numele sau o desemnează ca o vacă uraniană, mama zeului-soim sau a soarelui. Probabil că aceasta reprezintă o speculație teologică secundară, dar în orice caz ea apare deseori reprezentată cu chip de vacă sau ca femeie cu coarne. În afara de aceasta, ea este strans corelată cu sicomorul. În Edfu, ea este soția lui Horus, iar în Denderah, dimpotrivă, stăpânește singură. Iar în mitul despre "ochiul" soarelui, Hathor, respectiv Tefnut, este fiica regelui Soarelui, care se manie pe oameni și se retrage în desertul nubian.

Alături de Isis, Hathor apare ca cea mai importantă zeită a vechilor egipteni.

Thoth este, înainte de orice, zeul din Hermopolis. El este reprezentat sub chipul păsării ibis și ca parian. În afara de aceasta, el are anumite legături cu luna, trecând drept zeu al lunii sau fiind chiar identificat cu luna. El vindeca ochiul ranit al lunii de la Horus și-i readuce din departare ochiul solar. Împreună cu Horus el reprezintă împăciuitorul care reunifică cele două părți ale Egiptului. În același timp, el era scribul și consilierul zeilor. I se spunea "inimă și limba lui Re", atribuindu-i-se invenția scrisului și compunerea cartilor sacre. Grecii l-au confundat cu Hermes al lor și neoplatonicii l-au numit Hermes Trismegistul.

Ptah – o altă divinitate locală, care ulterior este adorat în întregul Egipt – reprezintă unul dintre puținii zei cu reprezentare antropomorfică, mai exact, ca mumie. Originea sa este neclară; probabil, este o creație a teologiei egiptene. Textul Sabaka, bazându-se pe un text original vechi, relatează cum Ptah a creat lumea prin gândul și cuvântul său.

Tocmai de aceea, cu timpul, el devine protectorul tuturor celor care creează ceva, al mestesugarilor și artiștilor. Ca divinitate cosmică, el este reprezentat în perioada Regatului Nou cu discul solar pe cap. Un imn îl preamărește pe cel ce luminează lumea cu ochii săi. Chiar

din perioada timpurie, Ptah este corelat cu un taur sacru, sub numele de Apis, care era socotit "mesagerul lui Ptah" sau "Ba inaltat al lui Ptah".

Intre zeii funerari amintim, in primul rand, pe zeul sacal, Anubis din Kynopolis, care ulterior capata o recunoastere generala in Egipt. El este stapanul necropolei si apare ca ajutor la imbalsamari si alte rituri de inmormantare. In scenele despre judecata mortilor il gasim alaturi de Toth. In anumite cazuri pare legat de luna, cum ar fi, de exemplu, in scena despre nasterea fiului regelui. Evident, este vorba despre reinnoirea vietii acestuia.

Adevaratul zeu al mortilor este, insa, Osiris, probabil cel mai renumit dintre zeii egipteni si, in acelasi timp, una dintre cele mai misterioase figuri din panteonul egiptean. El este permanent reprezentat antropomorfic si este socotit un bun rege. Puterea sa se manifesta, intre altele, in cerealele care cresc, in apele revarsate ale Nilului si in pamantul din care rasar plantele. Toate acestea ne fac sa credem ca avem de-a face cu un zeu al rodniciei si al fertilitatii. Orasul sfant al lui Osiris era Abydos, unde era un mormant socotit ca fiind al zeului. De altfel, asa cum reiese din celebrul "Mit al lui Osiris", consemnat de Plutarh in "De Iside et Osiride", si alte orase pretindeau ca au relicve ale lui Osiris care, potrivit legendei, a fost taiat in bucati de fratele sau Seth si readus la o noua viata de sotia sa, Isis.

Osiris a fost adorat inca din vremuri stravechi in partea de rasarit a Deltei Nilului. De aceea, nu poate fi exclusa o anumita legatura a sa cu diferite zeitati ale fecunditatii din Asia de sud-vest. El era, asa cum am vazut, un zeu al vegetatiei, in timp ce Seth era zeul razboiului si al desertului neroditor. Insa, popularitatea cea mai mare si-a castigat-o ca stapan al mortilor: in cele din urma, fiecare egiptean spera sa devina un "Osiris" si, impartasindu-se din puterile naturii, sa renasca la o noua viata. In afara de aceasta, Osiris era judecatorul lumii subpamantene: orice mort trebuia sa apara in fata lui pentru a fi judecat. De asemenea, mitul osirian reprezenta fundamentul ideologiei regalitatii: "orice rege decedat devine un <Osiris>", iar succesorul sau este un "Horus", care dupa moartea tatalui sau preia toate prerogativele acestuia. Bocetele lui Isis si Nephthys dupa cadavrul lui Osiris erau reprezentate cultic; tot la fel, invierea zeului era sarbatorita la cele paisprezece

morminte ale lui Osiris. Toate aceste ritualuri erau ritualuri cultice, tainice sau misterii, avand rolul de a innoi atat viata naturii cat si a oamenilor.

Este firesc ca un zeu al fecunditatii, cum era Osiris, sa fie imaginat ca avand familie, sotie si copil. De aceea, Isis si Horus apar chiar din Textele Piramidelor ca sotie si fiu ai lui Osiris, relatie care, cu timpul, devine tot mai puternica. Isis reprezenta sotia ideala, un model pentru toate femeile, in calitate de mama si sotie. Probabil ca, la inceput, si ea simboliza fecunditatea pamantului si Anul Nou. In general, ea este reprezentata ca marea magiciana in cercul zeilor. Ea este magiciana care stie sa-si protejeze pe cei apropiati si sa procure pentru ea si pentru familia ei tot ce este necesar. Caci tot ea este aceea care ii reda viata lui Osiris, dupa ce aduna partile imprastiate din trupul sau. In anumite scene o gasim reprezentata cu aripile desfacute deasupra si in jurul lui Osiris, ca si cum ar vrea sa-i aduca viata inapoi, sau asezata peste cadavrul lui, ca si cum ar dori sa-i incalzeasca trupul.

De asemenea, Isis apare ca o zeita a cerului. Legatura ei cu cerul se exprima si prin faptul ca ea apare stand pe jumatate din luna. Dupa cum e de inteles, luna simbolizeaza lumina noptii, ceea ce se recomanda de la sine pentru o zeita al carui sot este stapanul lumii subterestre; caci in lumea subpamantana lumina merge inainte chiar noaptea.

In perioada egipteană tarzie si mai ales in cea elenistico-romana, Isis apare ca divinitate absolut dominanta a Egiptului. Din templul sau de pe insula Philae, construit de regele Nektanebos langa prima cataracta de langa Assuan pe Nil, in veacul al IV-lea i.Hr., unde era adorata impreuna cu sotul si fiul ei, cultul lui Isis s-a raspandit spre sud pana in Nubia, iar in nord pana in porturile de la Marea Mediterana si, intr-o anume masura, pana departe in Europa. In acelasi timp, cultul sau a asimilat anumite elemente din religia greceasca si asiatica, ea devenind protectoarea calatoriilor pe mare si fiind identificata cu cele doua divinitati ale iubirii, Afrodita de la greci si Astarte de la asiro-babilonieni.

Trecand peste semnificatia divina a regelui si regalitatii in general, subliniem importanta deosebita pe care a avut-o zoolatria in religia egipteană, fapt care i-a determinat pe unii cercetatori sa sustina

ipoteza ca la temelia religiei Egiptului antic s-ar afla, de fapt, totemismul. Aceasta ipoteza s-a dovedit insa nejustificata. In perioada mai veche a religiei egiptene erau adorate numai unele animale, socotite ca intrupari ale zeilor, mai tarziu insa cultul animalelor a luat o mare amploare, fiind adorate diferite specii de animale si pasari. Uneori, ele erau adorate nu doar ca intrupari ale divinitatilor, ci chiar ca divinitati in sine. Acest cult se diferentia de la un tinut la altul, fiecare localitate si, uneori, fiecare familie avandu-si propriul animal sacru. Respectivul animal era tinut in altarul unui templu special construit, iar la moarte era imbalsamat si ingropat intr-o necropola. Cel mai cunoscut animal adorat de egipteni era taurul sacru Apis, socotit ca intrupare a lui Ptah si apoi identificat cu Osiris. El simboliza fecunditatea si s-a bucurat de o mare cinstire mai ales la Memfis. Tot la fel, la Heliopolis, era adorat un alt taur numit Mnevis. In alte orase mai erau adorate: berbecele, ca intrupare a lui Amon, pisica, animalul sfant a lui Re, pasarea Ibis, ca intrupare a lui Toth etc. Toate aceste vietati erau bine hranite si intretinute, iar pentru cel care le-ar fi ucis era prevazuta pedeapsa cu moartea.